

TUTKIMUKSEN VAIKUTTAVUUS, MONINAISUUS JA JULKAISU- KÄYTÄNNÖT

AKATEEMISEN ELÄMÄNMUODON
MAHDOLLISUUDEN EHDOSTA (OSA II)

Keskustelu tieteellisen tutkimuksen vaikuttavuudesta, *impaktista*, hyökyy läpi akateemisen maailman.

Sitä käydään kaikilla tahoilla – yliopistojen strategiasessioissa, tutkimusrahoittajien suunnitteluseminaareissa ja valtakunnanpolitiikassa.

Koska vaikuttavuuteen jatkuvasti viitataan vaikutusvaltaisilla tahoilla, siitä on käytävä avointa ja monipuolista keskustelua. Tämä on tutkijayhteisön, tutkimuksen rahoittajien, yliopistojen johdon, tiedepolitiikan tekijöiden ja kaikkien muidenkin edun mukaista.

Suomen Akatemian strategiassa korostuvat avainkäsitteinä laatu, vaikuttavuus ja uudistuminen, ja niinpä Akatemian tutkimusrahoituspäätösten perusteissa todetaan, että rahoituspäätöksissä käytettäviä keskeisiä kriteerejä ovat hakijan pätevyyden ohella muun muassa suunnitellun tutkimushankkeen tieteellinen laatu ja vaikuttavuus sekä tieteen uudistuminen.¹ Näin täytykin olla: tutkimus, joka vain unohtuu kirjaston hyllylle tai latauksitta jäävälle nettisivulle saamatta lukijoita, kritikoita ja soveltajia, ei liene kovin merkittävä eikä sellaisen rahoittaminen ole välttämättä tarkoituksenmukaista.

Kun poliitikot ja elinkeinoelämän edustajat puhuvat tutkimuksen vaikuttavuudesta, he tarkoittavat yleensä sellaisia sovelluskelpoisia tuloksia, jotka melko suoraan vaikuttavat yhteiskunnan kehittämiseen ja liiketoimintaan. Suoraviivaisimmillaan vaikuttavuus on tuotteistettavuutta, sitä, että tutkimuksen kautta hankittu tieteellinen tieto muuntuu käytännölliseksi ongelmanratkaisuksi ja markkinoilla myytäväksi tavaraksi tai palveluksi. Se on – satavuotisjuhluvoottaan viettävän akateemikko G. H. von Wrightin Francis Baconin kuuluisaan ”tieto on valtaa” -ajatukseen viitannein sanoin – tieteen valjastamista ”tuotantovoimaksi” (von Wright 1987, 53–54, 114–121).

Vaikuttavuus on kuitenkin paljon laajempi käsite, kuten on toistuvasti tähdennetty. Sen enempää luonnontieteellisen kuin humanistisen ja yhteiskuntatieteellisenkään tutkimuksen tuloksilta ei voida edellyttää välitöntä tuotteistettavuutta – ihmistieteellisillä aloilla tällaiset odotukset tuntuvat jokseenkin naurettavilta. Valitettavasti teknokraattisia tiedepoliitikkoja joudutaan jatkuvasti muistuttamaan siitä, että ”hyödyllisintä” tutkimusta

saattaakin pitkällä aikavälillä olla näennäisen ”hyödytön” tutkimus. Tätä korosti jo esimerkiksi Princetonin arvostetun Institute for Advanced Study -tutkimuslaitoksen ensimmäinen johtaja Abraham Flexner (Flexner 1930). Monet historialliset esimerkit ovat osoittaneet, että hyödyllisiin keksintöihin voidaan päästä odottamattomia teitä pitkin – sarakusalainen Arkhimedes tunnetusti istui kylvyssä keksiessään hydrostaattisen lakinsa, ja antiikin kynnikko Diogenes taas nousi maailmanmaineeseen loikoillessaan joutilaana tynnyrissään ja mietiskellessään sieltä käsin maailman menoa. Samaa kriittistä asennetta ja akateemisen vapauden tärkeyttä ilmentävät maininnat siitä, että yliopisto ei voi olla paikka, joka palvelee yksinomaan ruhtinasta ja tämän intressejä (Cole 2015, 54).

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on osin jatkaa aiempaa kriittistä puheenvuoroamme akateemisen elämänmuodon nykytilasta ja tulevaisuuden uhkakuvista (Kivistö & Pihlström 2015a). Tartumme vaikuttavuusteeman kautta – etenkin vaikuttavuuden laajuutta ja monitahoisuutta korostaen – tiedepoliitiikan arvomaailman kannalta keskeisiin kysymyksiin: akateemisen vapauden ja diversiteetin kunnioittamiseen sekä lyhyesti siihen, miten nämä arvot liittyvät tieteellisiin julkaisukäytäntöihin. Diversiteetin ja akateemisen vapauden arvoja ovat pyrkinneet vaalimaan esimerkiksi tutkijalähtöiseen perustutkimukseen keskittyvät monitieteiset *institute for advanced study* -tyyppiset (jatkossa IAS) laitokset eri puolilla maailmaa, ja siksi puheenvuoromme sivuaa myös tällaisten tutkimuslaitosten merkitystä tieteen kentässä.

Vaikuttavuuden laajuus ja pitkäaikaisuus

Tutkimuksen vaikuttavuudesta keskusteltiin esimerkiksi Birminghamin yliopiston Institute of Advanced Studies -laitoksessa kesäkuussa 2016 järjestetyssä UBIAS-verkoston (*University-Based Institutes for Advanced Study*) johtajien kokouksessa, johon molemmat osallistuimme.² Erityis-teemana oli kysymys siitä, miten nimenomaan yliopistojen yhteydessä toimivat IAS-laitokset voivat

1 Suomen Akatemian strategia on luettavissa osoitteesta <http://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/strategia/>, ja Akatemian ”Tutkimusrahoituspäätösten perusteet 2016 – 2017” on saatavilla täältä: http://www.aka.fi/globalassets/1orahoitus/rahoituksen-kayton-ehdot/tutkimusrahoituspäätösten_perusteet_210416.pdf. Huomattakoon, että vaikka tämän artikkelin kirjoittajista toinen (SP) toimii Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan jäsenenä ja varapuheenjohtajana, kirjoituksemme edustaa ainoastaan omia mielipiteitämme ja näkemyksiämme. Saatamme ajatuksemme arvioitaviksi akateemisen vapauden tilassa toimivina tutkijoina – omien tieteenalojemme ja yleisemmin humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuskentän edustajina – emmekä minkään instituution, sen enempää yliopistojen tai niiden yksiköiden kuin tutkimusrahoittajienkaan, nimissä.

2 Tuossa kokouksessa tämän kirjoittajista toinen (SK) edusti johtajana virallisesti Helsingin yliopiston tutkijakollegiumia ja toinen (SP) osallistui (muutaman muun vastaavan instituutin entisen johtajan tapaan) kokoukseen kutsuttuna puhujana.

edistää tutkimuksen vaikuttavuutta – ja mitä kaikkea impaktilla tässä yhteydessä voidaan ja tulisi tarkoittaa. Ei ollut yllättävää, että sekä *plenary*-sessioissa että fokusoidummassa työryhmäkeskustelussa korostuivat IAS-laitosten vaikuttavuuden laajuus, monitahoisuus ja pitkäaikaisuus. Impakti on ymmärrettävä hyvin pitkän aikavälin – monin tavoin ennustamattomaksi – asiaksi, vaikka sen vuoksi tehtävät panostukset aiheuttavat laitosten isäntäyliopistoille välittömiä kustannuksia. Kyse on siis aina jonkinlaisesta riskisijoituksesta, kuten tutkimustoiminnassa väistämättä on. Samalla keskusteltiin siitä, mihin tahoihin impaktin tulisi parhaimmillaan kohdistua ja mitkä ovat tutkimuksen vaikuttavuuden relevantit kohteet.

Tämä on tietenkin perusongelma yliopistojen ja yleisemmin tutkimus- ja koulutusjärjestelmän kehittämisessä: esimerkiksi yliopistojen resursoinnista päättävien poliitikkojen pitäisi osata ajatella voimavarojen suuntaamista tutkimukseen ja koulutukseen erittäin pitkän tähtäyksen investointina, jonka ”hyödyt” yhteiskunnalle saattavat odottaa vuosikymmenten päässä. Välittömiäkin tuloksia saadaan päivittäin, sillä mikä voisi olla parempi ja vaikuttavampi satsaus tulevaisuuteen kuin kriittisesti ja itsenäisesti ajattelevien kansalaisten kouluttaminen? Tämä on itsessään paras mahdollista impaktia, ilman että opetukselle ja tutkimukselle tarvitsee etsiä välineellisempiä tavoitteita. Viime aikojen kokemukset suomalaisesta tiedepolitiikasta osoittavat kuitenkin surullista kyvyttömyyttä ja haluttomuutta ymmärtää tutkimuksen ja koulutuksen pitkän aikavälin merkitys – ja siten kyvyttömyyttä ja haluttomuutta ymmärtää, mistä vaikuttavuudessa sanan laajassa mielessä on kysymys. Tätä viestiä on turhaan toistettu valtakunnanpolitiikassa. Suomea johdetaan ideologisessa sivistys- ja pääkaupunkivihamielisyyden ilmastossa, ja tähän ikävään tilanteeseen tiedeyhteisön on ollut sopeutuminen.

Erityisesti humanististen tieteiden edustajat ovat olleet huolissaan omien alojensa mahdollisesti heikoksi koetusta impaktista. Humanististen tieteiden ajatellaan olevan kriisissä, koska yhteis-

kunta laajemmin ei ole vakuuttunut niiden ”hyödyistä”, vaikka humanistiset tieteet ovat tietenkin aivan avainasemassa inhimillisen elämän, kulttuurien ja yhteiskunnan analysoinnissa ja ymmärtämisessä. Euroopan unionin tutkimusrahoitusohjelmien, etenkin Horizon 2020 -ohjelman, yhteydessä on korostettu, että myös humanistiset ja yhteiskuntatieteet tulee sisällyttää ihmiskunnan ”suuria haasteita” koskeviin temaattisiin ja monitieteisiin tutkimushakuihin. Tämä sisällyttäminen tai sulauttaminen on tietenkin tervetullutta, mutta varjopuolena on, että se saattaa myös välineellistää humanistiset alat sellaisiin vaikuttavuuden muotoihin, jotka eivät ole niille kaikkein tunnusomaisimpia.

Suomea johdetaan ideologisessa sivistys- ja pääkaupunkivihamielisyyden ilmastossa, ja tähän ikävään tilanteeseen tiedeyhteisön on ollut sopeutuminen.

Esimerkiksi kirjallisuuden tutkimuksen uhanalaisuus yliopistoissamme kertoo siitä, että tiedepolitiikassa ei ymmärretä kirjallisuuden olevan aivan keskeinen kulttuurienvälinen tapa hahmottaa maailmaa ja käsitellä inhimillisiä ongelmia tai ihmisten välisiä

suhteita. Kirjallisuudentutkimuksen oikeutusta ei ehkä kannatakaan etsiä muodikkaista sovelluksista tai esimerkiksi siitä, että lukeminen jumppaa aivoja ja pitää siten hermokudoksemme toimintavalmiudessa – ikään kuin jotakin tärkeämpää tehtävää varten suorituskykyisiksi valmennettuina – vaan kirjallisuuden ja sen tutkimuksen merkitys kulttuuriselle ymmärrykselle on paljon monitahoisempi asia, jota ei ole syytä alistaa minkään välineellisen päämäärän palvelukseen. Inhimillisen elämän pohtimisessa ja kulttuurien välisen ymmärryksen kohentamisessa on tehtävää kylliksi.

Humanististen alojen erityisistä vaikuttavuuden tavoista ja haasteista jatketaan vilkasta keskustelua esimerkiksi yhteiseurooppalaisen HERA-verkoston (*Humanities in the European Research Area*) piirissä ja monella muulla taholla. Tämä on tärkeää, koska yleisemmästä vaikuttavuuskeskustelusta uupuu yleensä näkemys humanististen ja yhteiskuntatieteiden omaleimaisesta, itseisarvoisesta impaktista. Näiltä tutkimusaloilta on useimmiten turhaa odottaa välittömiä ratkaisuja yhteiskunnallisiin ongelmiin, mutta ne tarjoavat keinoja analysoida erilaisia ongelmia, kulttuurienvälisiä muuttuvia arvoma-

ilmoja ja identiteettejä sekä pohtivat tapoja tehdä elämästä entistä merkityksellisempää. Humanistinen perustutkimus voi ennen kaikkea pitää yllä ja edistää sellaista kriittisen ajattelun ja ymmärryksen etsinnän kulttuuria, jonka puitteissa (vain) ratkaisujen etsiminen on ylipäänsä mahdollista. Humanistisen tutkimuksen ja sivistyksen tärkeimpiä elementtejä on kriittisten äänten kuuntelemisen edellytysten vahvistaminen.³ Ilman tällaista perustutkimusta mikään vaikuttavuus – myöskään suoremmin vaikuttavilla ja soveltavammilla tutkimusaloilla – ei ole mahdollista.

Vastaavia tiedepoliittisia keskusteluja tutkimuksen oikeasta kohdentamisesta ja eri alojen hyödyistä on käyty kautta aikojen. Esimerkiksi filosofia, joka keskittyi käsitteiden pohtimiseen ja metafysiisiin teorioihin, ei lämmittänyt enää kaikkia yliopistoihmisiä 1600-luvullakaan. Jo aiemmin Francis Bacon oli pitänyt filosofiaa sellaisena kreikkalaiskeksintönä, joka kuului ihmiskunnan lapsuusajakauteen ja josta oli pikku hiljaa hänen mielestään edettävä kypsempää ja hyödyllisempää tietoa kohti. Filosofiaa alettiin siis verrata lapsenomaiseen tietoon, jossa kysellään ja puhutaan paljon, mutta saadaan aikaan vain vähän. Oli ajan tiedepoliittinen klisee sanoa, että luonnon käsitteen tutkimisen sijasta pitäisi tutkia itse luontoa. Tässä ajattelussa on paljon yhtymäkohtia nykypäivää ajatellen – humanistien tehtävänä onkin myös perustella sitä, miksi kielestä ja käsitteistä puhuminen sekä niiden pohtiminen tarjoavat arvokasta tietoa. Elämän tutkimisen merkitys voi syntyä myös siitä, että tutkitaan elämän representaatioita ja inhimillistä ymmärrystämme niistä.⁴

Julkaisuutoiminnan vaikuttavuus ja monografian merkitys

Kun keskustellaan tutkimuksen vaikuttavuudesta ja monitahoisuudesta, keskustellaan väistämättä myös siitä, miten eri alojen julkaisukäytännöt

3 Kuten perusteellinen tuore raportti kiinnostavasti osoittaa, kriittisyyden oheneminen on vakava huolenaihe yhä laajempaa julkista vaikutusvaltaa saavassa konsultti- ja ajatustehautomokulttuurissa, jonka varjopuolet leviävät myös akateemiseen maailmaan (ks. Huhtala ym. 2016).

4 Nykyisinä teknokraattisina aikoina on virkistävä lukea akateemikko von Wrightin näkemyksiä humanistisen tutkimuksen ja yleisemmin välitöntä hyötyä tavoittelemattoman tieteen arvosta – samalla on kiinnostavaa nähdä, että hän oli jo 1970–80-luvuilla huolissaan monista nykyisen tiedemaailman huolenaiheista. Ks. von Wright (1981) ja (1987).

edistävät vaikuttavuutta. On jossain määrin huolestuttavaa todeta tiedeyhteisössä yhä yleisemmin ajateltavan, että etenkin humanistisissa tieteissä perinteiset monografiat eivät ole yhtä vaikuttavia julkaisumuotoja kuin aikakauslehtiartikkelit – varsinkaan usean tekijän yhteisartikkelit.

Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan toimikunnan rahoituspäätöksiä keväällä 2016 julkisuudessa voimakkaasti kritisoineet Atte Oksanen ja Pekka Räsänen (2016b, 42) kirjoittavat ajan hengen mukaisesti:

Tieteellisten monografioiden julkaiseminen on kustantajille bisnestä ja arviointikäytännöt kirjavia. Nykyisin monografian asema tärkeimpänä tieteellisenä tuotoksena on lähes kaikilla tieteenaloilla kyseenalainen.

Humanistit ja yhteiskuntatieteilijät korostavat mielellään tieteidenvälisiä eroja. Etenkin julkaisupassiiviset tutkijat jaksavat muistuttaa, kuinka toisten tutkijoiden ansiot ovat vain tiimityön hedelmiä. Kulttuuri- ja yhteiskuntatieteet hyötyisivät julkaisukäytäntöjensä modernisoimisesta. Ei ole esimerkiksi mitään syytä, miksi kirjallisuustieteessä tai historiassa ei voitaisi siirtyä yhteisjulkaisemiseen. Kyse ei ole vain julkaisumääristä vaan myös siitä, että tutkimusryhmissä saadaan aikaan parempaa laatua.

Oksanen ja Räsänen väittävät siis, että ”lähes kaikilla” aloilla jo vähitellen ymmärretään – tai ainakin pitäisi ymmärtää – että julkaisukäytäntöjen on siirryttävä perinteisistä monografioista kohti vaikuttavampia journalijulkaisemisen muotoja. Tämä on erittäin vakava virhearvio, joka perustuu joko puutteelliseen ymmärrykseen eri alojen julkaisukäytäntöjen erilaisuudesta tai arroganttiin vihjailuun siitä, että tietyt alat ovat parempia tai ainakin vaikuttavampia kuin toiset (tai molempiin).⁵

Ajatus siitä, että pitäisi keskittyä vain yhteen julkaisumuotoon eli tieteellisiin journaliartikkeleihin, ei ole humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla tarkoituksenmukainen. Näillä aloilla julkaistaan perustellusti hyvin monentyyppisiä kirjoituksia eri yleisöille; esimerkiksi laajemmalle yleisölle tarkoitettut kirjat ja muut kirjoitukset

5 Emme puutu Oksasen ja Räsänen (2016a, 2016b) kiistakirjoittelun herättämään keskusteluun bibliometriikan perustellun käytön rajoista ja edellytyksistä – paitsi toteamalla sen jo monien muiden toteaman ilmeisen seikan, ettei pelkän Scopus-aineiston valossa voida kattavasti tarkastella humanististen alojen julkaisuomintaa sen kaikessa moninaisuudessa. Suomen Akatemian edustajien huolellisen vastauksen Oksasen ja Räsänen kritiikkiin esittävät Auranen ja Nuutinen (2016). He muun muassa osoittavat, että humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen tieteellisten julkaisujen määrä on tosiasiaa paljon suurempi kuin Oksanen ja Räsänen väittävät.

kuuluvat olennaisena osana näiden alojen tutkijoiden työhön, sen tuloksellisuuteen, kirjoittajien peräänkuuluttamaan näkyvyyteen ja yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen. Mikäli tahdotaan korostaa laajaa lukijakuntaa tutkimuksen menestyksen mittarina, voidaan hyvin kysyä, ovatko tieteellisissä journaaleissa ilmestyvät artikkelit tällöin ainoa tai paras mahdollinen foorumi tuloksellisuuden kannalta ja onko vaikuttavuus tällaista julkaisumuotoa yksinomaan korostettaessa ymmärretty turhan kapeasti. Humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen erityispiirre on se, että julkaisut pystyvät tavoittamaan monien alojen edustajia. Tätä on vaikea mitata, mutta sitä ei tule väheksyä vaikuttavuuden ilmentymänä. Monografioiden vaikuttavuudesta on tehty viime vuosina paljonkin tutkimusta juuri tästä näkökulmasta: on tarkasteltu sitä, mitkä eri tahot hyötyvät humanistis-yhteiskuntatieteellisten monografioiden julkaisemisesta sekä miten ne tavoittavat lukijoita myös muiden tieteenalojen sisällä ja tiedemaailman ulkopuolella esimerkiksi yhteiskunnallisten vaikuttajien parissa (ks. joitakin viitteitä tästä viimeaikaisesta tutkimuksesta, Kivistö & Pihlström 2015c). Lisäksi suurten kansainvälisten kustantajien tuotot syntyvät journaaleista ja vaikkapa Raamattujen myynnistä, eivät monografioista, jotka ovat kuitenkin tieteellisille kustantajille edelleenkin profiloinnin väline ja uskottavuuden mittari.

Olemme toisaalla esittäneet perusteellisemmän puolustuksen monografialle tieteellisenä julkaisumuotona (Kivistö & Pihlström 2015b, 2015c), joten toistamme nyt vain tässä yhteydessä relevantit perusnäkökohdat. Tiedeyhteisössä tulisi ymmärtää erilaisten julkaisumuotojen tarpeellisuus sekä se, että monografia muodostaa aivan erityisen perspektiivin maailmaan. Se ei ole korvattavissa millään muulla julkaisumuodolla, sillä monografia merkitsee aivan omanlaistaan syvää lähestymistapaa johonkin rajattuun tutkimuskysymykseen. Monografian kirjoittaja on yleensä tutkinut tarkastelemaan monimutkaisia kysymyksiä vuosia ja tarjoaa lukijalleen niistä huolellisesti hahmotetun, perusteellisen kokonaisesityksen, joka etenee narratiivisesti luvusta toiseen.

Humanistisen tutkimuksen ja sivistyksen tärkeimpiä elementtejä on kriittisten äänten kuuntelemisen edellytysten vahvistaminen.

Tällä on yleistä kulttuurikriittistä ja -filosofista eikä vain tiedepoliittista merkitystä. Monografia on hidas, syvyyttä – ja toki myös laajuutta – tavoitteleva kirjoittamisen ja julkaisemisen muoto, jonka säilyttäminen ja kehittäminen nykyisessä tehokkuutta, välitöntä reagointia ja pinnallista päivittämistä edellyttävässä kulttuurissamme on haastavaa. Monografiaa on syytetty hitauden lisäksi siitä,

että jatkuvasti muuttuvassa maailmassa monografia ei ole toimivin foorumi tietojen päivittämiseksi – jos monografian kirjoittaminen on pitkä prosessi, myös sen ”virheiden” korjaaminen kestää kauemmin.

Mutta monografia ei pyrikään kaikkein ajankohtaisimman tiedon kokoamiseen vaan kestävämpiin näkemyksiin. Hyvää monografiaa voidaan lukea vuosikymmeniä, ja sen sanoma herättää parhaimmillaan ajatuksia useissa toisiaan seuraavissa sukupolvissa. Tämä ei tarkoita monografian sisällöllistä tai ajatuksellista konservatiivisuutta – hyvä monografia ei tietenkään pyri ensisijaisesti vallitsevien näkemysten säilyttämiseen, vanhan tiedon kokoamiseen tai perinteisen tiedon tuottamiseen, vaan se voi olla sisällöltään hyvinkin radikaali ja viedä tieteenalaa ratkaisevasti eteenpäin. Tämä uudistumispyrkimys ei suinkaan ole vain journaaliartikkelien tai uusien viestintäkanavien aluetta. Monografia ei myöskään ole sidottu aikakauslehtiartikkelien nykyisiin melko kaavamaisiin esitysmuotoihin, vaan sallii vapaamman, aiheesta itsestään määrittyvän rakenteen ja esitystavan.

Yhteistyö on aina kuulunut myös humanistiseen tutkimukseen. Sen hyödyt uusien ajatusten kehittäessä, monimutkaisten ilmiöiden analyysissä, työn jakamisessa sekä tutkimustulosten laaja-alaisemman vaikuttavuuden edistämisessä ovat ilmeiset. Esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa yksi keskeinen ja paljon luettu julkaisumuoto on edelleen johonkin teemaan keskittyvä artikkelikokoelma, jonka parissa voidaan harjoittaa myös (monitieteistä) yhteiskirjoittamista ja perehdyttää nuorempia tutkijoita tieteelliseen kirjoittamiseen. Yksin kirjoittaminen on kuitenkin edelleen aivan keskeinen tapa harjoittaa tieteellistä tutkimusta ihmistieteellisillä aloilla. Kirjoittaessaan

ja julkaistessaan monografian tutkija ei vain saata julkisuuteen tutkimuksensa tuloksia, jotka olisivat irrallisia itse kirjoittamisesta ja periaatteessa siksi esitettävissä jossakin muussakin muodossa. Humanistinen tutkimusprosessi on pikemminkin sama kuin monografian kirjoittamisen prosessi, ainakin suurelta osalta. Humanistinen tutkimus on sitä, että tutkija, joku konkreettinen, maailmassa elävä ja toimiva ihminen, kirjoittaa – relevantteihin lähteisiin ja huolelliseen metodologiseen harkintaan perustuen – siitä, miltä maailma hänestä tietyiltä osaltaan, tietystä näkökulmasta, tiettyihin kysymyksenasetteluihin rajautuen, vaikuttaa. Jonkun toisen samasta aiheesta kirjoittama monografia olisi aivan erilainen. Monografiassa kuuluu siis tutkimusta harjoittavan ihmisyksilön ääni, jota ei voida korvata kenenkään muun äänellä.

Monografian tieteellisen merkityksen puolustajan on näin puolustettava, on yhä uskallettava puolustaa, yksinäisen, omissa tutkijanhuoneessaan tai kirjaston pöydän ääressä istuvan skolaarin klassista ihannetta, vaikka tämä ihanne saattaa vaikuttaa vanhentuneelta nykyisessä akateemisessa kulttuurissa. Tiedejulkaisemisen muutoksiin kehoitetaan usein pohtimatta sitä, mitä muutokset tuovat tullessaan ja mitkä ovat niiden hyödyt tai haitat esimerkiksi tieteen korkeimman päämäärän eli totuuden tavoittelun kannalta. Mikään ei takaa, että yhteisjulkaiseminen tekisi tutkimuksesta automaattisesti laadullisesti parempaa, omaperäisempää tai vaikuttavampaa ainakaan humanistisilla aloilla. On toki selvää, että monografian kirjoittajakaan ei kuitenkaan toimi umpiossa vaan työhön vaikuttavat monet ympäröivät tahot ja keskustelut. Silti monilla humanistisen tutkimuksen aloilla ei edelleenkään ole mahdollista olla kansainvälisesti vakavasti otettava itsenäinen tutkija, ellei ole julkaissut omaa tieteellistä monografiaa. Näin juuri täytyy jatkossakin olla, ei siksi, että tutkimus- ja julkaisukäytännöt olisivat vanhentuneita ja kaipaivat toisten tieteenalojen edustajien mestaroimia muutoksia tai päivittämistä, vaan päinvastoin siksi, että näiden tutkimusalojen sisäinen luonne edellyttää monografiamuodon ja myös yksin kirjoittamisen säilymistä.

Näiden näkökohtien valossa Oksasen ja Räsäsen – ja monien muiden monografiajulkaisemisen kriitikoiden – heitot monografian heikosta vaikut-

tavuudesta osoittautuvat lähinnä ideologisiksi yrityksiksi pönkittää tiettyjen tieteenalojen ja niille ominaisten julkaisukäytäntöjen asemaa toisten kustannuksella sekä siten tieteiden väliseksi hegemoniakamppailuksi, jollainen on parasta jättää omaan arvoonsa yritettäessä vakavasti pohtia akateemisen elämänmuodon luonnetta.

Diversiteetti, rekognitio ja akateeminen vapaus yliopistoissa ja IAS-laitoksissa

Vaikuttavuus – edellä tarkastellussa laajassa ja syvässä mielessä – edellyttää aitoa moninaisuutta, *diversiteettiä*, niin tutkimuksen käytännöissä kuin tutkimuksen institutionaalisissa rakenteissa. Se edellyttää, ettei kaikkea vain pakonomaisesti profiloita yhdeksi ja samaksi. Se edellyttää, että ollaan valmiita kuulemaan ja kuuntelemaan erilaisia ääniä sekä tunnistamaan ja tunnustamaan niiden arvoja ja merkityksiä.⁶ Tämä liittyy myös tutkimuksen globalisaatioon ja samalla mielenkiintoisesti perustelee humanistisen tutkimuksen tärkeää asemaa, sillä juuri kaikenlaisten kulttuuristen diversiteettien ja erilaisten inhimillisten kokemusten ymmärtämiseen tarvitaan ajankohtaista humanistista tutkimusta – monikulttuurisessa maailmassamme kulttuurien, niiden ilmaisujen ja näkökulmien vertailu on ehkäpä ajankohtaisempaa kuin koskaan aiemmin. Vastaavasti yliopisto- tai tiedepolitiikka, joka ei osoita omissa toiminnassaan ja hallinnossaan ymmärrystä moninaisuutta kohtaan, ei voi kovin uskottavasti toteuttaa globaalia tai kulttuurisesti avarakatseista strategiaa myöskään muussa toiminnassaan.

Diversiteetti ja *rekognitio* ovat kumpikin keskeisiä aspekteja yksinkertaisesta mutta perusta-

6 Tunnustaminen tai hyväksyvä tunnustaminen eli rekognitio on keskeinen käsite mm. yhteiskuntafilosofian alalla, ja tällä hetkellä (vuosina 2014–19) Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa toimii professori Risto Saari-sen johdolla tätä käsitettä uskonnollisten ajattelutapojen välisiin suhteisiin soveltava Suomen Akatemian huippuyksikkö ”Reason and Religious Recognition”. Usein Hegelin palautetun käsitteen merkittäviin nykyykehittäjiin lukeutuu Axel Honneth (ks. esim. Honneth 2005). Tässä ei voida puuttua yksityiskohtiin, mutta on ilmeistä, että rekognition käsitteen avulla voidaan kiinnostavasti tarkastella myös akateemisissa yhteisöissä esiintyviä vaikkapa tutkimussuuntausten tai koulukuntien keskinäisiin suhteisiin liittyviä hyväksymisen ja tunnustamisen (tai tunnustamatta jättämisen) tilanteita ja ongelmia. Rekognition voidaan intuitiivisesti ajatella kuuluvan pelkän suvaitsemisen eli toleranssin ja täyden hyväksymisen välimaastoon: se on toleranssia vahvempi mutta täydellisistä yksimielisyyttä heikompi toiseuden hyväksynnän muoto.

van tärkeästä käsitteestä – *akateemisesta vapaudesta*. Tarkastelumme kiertyy siis lopulta akateemisen vapauden puolustukseksi. Sen tulee olla kaiken tutkimuksen vaikuttavuuden arvioinnin perustava lähtökohta. Näin ollen tiedeyhteisö on silloin pahassa pulassa, kun herää pieninkin epäily siitä, ettei akateeminen vapaus olekaan ollut toimintaa ohjaava perusarvo. Jos tutkijayhteisö – esimerkiksi, pahimmassa tapauksessa, yliopiston professorikunta – menettää luottamuksensa siihen, että tieteellistä vaikuttavuutta pyritään yliopistoa kehitettäessä aidosti edistämään akateemisen vapauden kautta ja siihen perustuen, ollaan vaarassa kadottaa koko akateemisen elämänmuodon pohja. Diversiteetti tulee huomioduksi vain, jos esimerkiksi yliopiston johto kuuntelee yliopistossa työskentelevien eritaustaista ääntä.

Akateemisesta vapaudesta, rekognitiosta ja diversiteetistä keskusteltiin myös edellä mainitussa UBIAS-kokouksessa. Erityisesti IAS-laitosten keskeisenä tehtävänä on ennakoimattomiin tutkimuksellisiin avauksiin kannustavien tutkimusympäristöjen kehittäminen siten, että erilaisia ääniä, erilaisia toiseuksia, aidosti kuunnellaan ja kuullusta itsekriittisesti opitaan. Tämä edellyttää myös sitä, että toiminnan on oltava vahvasti ja avoimesti kansainvälistä, sillä tutkimukselle hedelmällinen moninaisuus voidaan saavuttaa vain kansainvälistymisen myötä – toki kulttuurien moninaisuuteen huomiota kiinnittäen, niin etteivät angloamerikkalaiset tutkimuskäytännöt ja julkaisufoorumit kasva liian dominoiviksi ja siten tee tutkimuksesta liian homogeenista. Akateeminen vapaus merkitsee paitsi vapautta tutkia itse kiinnostavina pitämiään teemoja ja päättää tutkimuksensa sisällöstä myös velvollisuutta kunnioittaa toisten tutkijoiden vastaavaa vapautta ja kuunnella heidän ääntään. Missään tapauksessa se ei merkitse vapautta olla tuottamatta tutkimustuloksia tiedeyhteisön tarkasteltaviksi tai vapautta tutkijan vastuusta ymmärtää ympäröivää maailmaa yhä syvemmin ja moninaisemmin.

Akateeminen vapaus ei myöskään ole identtinen yleisen sananvapauden kanssa, jonka mu-

kaan kaikenlaiset mielipiteet ovat vapaasti ilmaistavissa, sillä akateemista vapautta säätelevät aina tieteen laatukriteerit eikä sitä siksi voi kuka tahansa omaksua. Tässä mielessä liian pitkälle viety demokratia voi myös olla akateemisena arvona ongelmallinen, sillä vertaisarviointiin nojaavan koulutuksellisen ja tieteellisen pätevyyden pitää kuitenkin olla tieteellisen toiminnan ja arvioinnin perusta.⁷

Tietty vastakarvaisuuden kulttuuri on myös hyväksyttävä osana diversiteettiä ja akateemista vapautta. Yliopistoyhteisössä pitää olla mahdollisuus esittää hyvin perusteltua kritiikkiä, joka palvelee tieteen ja ajattelun kehittymistä. Ilman vastaväitteitä ja kriittisyyttä ihmisillä on taipumus pitäytyä ajattelutavoissaan ja mukautua sosiaalisiin paineisiin, mutta kritiikin myötä ajattelun on ainakin periaatteessa mahdollista muuttua, ja kritiikki myös mahdollistaa erilaisten perspektiivien omaksumi-

sen maailmaan. Tähän uusien perspektiivien kriittisen avaamisen välttämättömyyteen liittyy myös tieteidenvälisen opetuksen ja tutkimuksen arvo, sillä tieteidenvälisyys perehdyttää monenlaisten näkökulmien ymmärtämiseen ja avartaa näin tiedemaailmaa. Yliopistojen tulisi jatkuvasti kannustaa opettajia, tutkijoita ja opiskelijoita

haastamaan olemassa olevia arvoja ja uskomuksia.

Tämänkin vuoksi yliopistojen ja tiedeyhteisön pitäisi pystyä arvostamaan julkaisumuotojen, tutkimuskysymysten ja näkemysten moninaisuutta akateemisen vapauden hengessä. Kuten Jonathan R. Cole (2015) on kirjoittanut, akateemisen keskustelun tarkoituksena ei ole vain välittää tietoa vaan herättää ajatuksia ja jopa näin provosoida ja opettaa yhteisön jäseniä ajattelemaan itsenäisemmin ja paremmin. Tämä tarkoittaa myös vapautta olla perustellusti eri mieltä ja tulla sellaisenaan kuulluksi. On kai tarpeetonta todeta, että omille näkemyksille vastakkaiset ajatukset ovat tarpeellisia haastaessaan vakiintuneita ajattelumalleja ja testatessaan perustelumme; ne tarjoavat mahdollisuuden oppimiselle ja kehittymiselle, minkä

7 Akateemisen vapauden määrittelystä, ks. myös Niiniluoto (2011).

vuoksi erilaisten näkemysten ja metodien kohtaaminen tiedemaailmassa on ensiarvoisen tärkeää tieteen laadun kohentamiseksi. Diversiteetti itsessään – siis erilaisten tutkimuskulttuurien olemassaolo ja kunnioittaminen – on tarpeen uusien tutkimuskysymysten esiin nousemiseksi, ja vastaavasti liiallinen painopisteiden korostaminen ja profiloituminen kaventavat mahdollisuuksia myös tulevaisuuden ennakoimattomilta tutkimuskysymyksiltä, jotka saattaisivat esimerkiksi nojata sellaiseen pienten ja harvinaisten kielten kompetenssiin, joka on tiedepoliittisten keskittämispäätösten myötä menetetty. Vaikka profilointi on nykyisessä yliopistomaailmassa resurssien tehokkaan jakamisen kannalta jossain määrin välttämätöntä, profiloitipäätöksiä tehtäessä tulisi aina pitää tarkasti mielessä, mitä saatetaan menettää, jos diversiteetin ja akateemisen vapauden annetaan jäädä yhdenmukaisuusvaateiden jalkoihin.

Akateemisen vapauden vaaliminen

Yhdenmukaisuuden paineet ovat yksi keskeinen ajankohtainen uhkatekijä tieteen ja ajattelun kehittämiselle, ja tähän yhdenmukaisuuden kulttuuriin tuntuvat pakottavan tämänhetkistä akateemista toimintaa niin rakenteelliset uudistukset, julkaisukäytäntöjen muutokset kuin kaikkinaisen ajattelun kapeutuminenkin tieteen yhteiskunnallista ”markkinointia” helpottavien profiloitumisten myötä. Akateemisen vapauden tulisi siis myös edelleen kattaa yliopistojen autonomia ja auktoriteettiasema opetuksessa, tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa. Sen lisäksi yliopistoissa pitää olla tilaa radikaalillekin ”ruhtinasta vastaan” osoitetulle kritiikille, ja ”ruhtinaan” pitäisi sitä kuunnella, sillä koulutetuilla äänillä ja tieteeseen perustuvilla näkemyksillä pitäisi yhä olla yhteiskunnassamme auktoriteettia – vaikka, surullista kyllä, niiden erityisasema nykyisen yhteiskunnallisen keskustelun sekamelskassa näyttää hämärtyneen. Erilaisten intressiryhmien politiikan seuraaminen ja toteuttaminen tutkimuksessa ei vie tiedettä eteenpäin vaan johtaa kompromissihakuiseen konformismiin. Kaiken kaikkiaan tutkimusaiheiden tulee olla tieteellisen tutkimuksen oimiin eikä ulkopuolisten tahojen asettamiin intresseihin perustuvaa, sillä akateemisen vapauden vaaliminen palvelee pitkällä aikavälillä

lä yhteiskuntaa paremmin kuin ulkoapäin sanellut aiheet. (Ks. Moody-Adams 2015.)

Akateemisen vapauden rappeutumisen vaara voi konkreettisesti ilmentyä monin tavoin. Se voi nousta esiin esimerkiksi yliopistoleikkausten aiheuttamissa yt-prosesseissa mahdollisesti tehtävien mielivaltaisilta vaikuttavien irtisanomisten ja rakenteellisten uudistusten tai arkisemmin julkaisukäytäntöihin liittyvien painotusten ja valintojen muodossa. Tällaisia vaaroja vastaan reagoiminen on koko tiedeyhteisön velvollisuus tieteen hyväksi – ja tieteen vaikuttavuuden puolesta.

KIRJALLISUUS

- Auranen, Otto ja Nuutinen, Anu (2016). ”Bibliometriikka on hyvä renki mutta huono isäntä”. *Tieteessä tapahtuu* 3/2016, 49–53.
- Cole, Jonathan R. (2015). ”Academic Freedom under Fire”. Teoksessa Akeel Bilgrami & Jonathan R. Cole (toim.), *Who's Afraid of Academic Freedom?* Columbia University Press, 40–56.
- Flexner, Abraham (1939). ”The Usefulness of Useless Knowledge”. *Harper's Magazine* 139, 544–552. Saatavilla esim.: <https://library.ias.edu/files/UsefulnessHarpers.pdf>.
- Honneth, Axel (2005). *Kampf um Anerkennung*. 2. p. Suhrkamp. (1. p. 1992.)
- Huhtala, Hannele, Syrjämäki, Sami ja Tuusvuori, Jarkko S. (2016). *Ajatuspajoista innovaatiokumppanuuksiin: Tapaus Filosofian Akatemia – Raportti uusimmasta valmennuskonsultoinnista ja julkisen järjenkäytön ohentuvasta kriittisyydestä*. Saatavilla: http://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/syn_publication/files/ajatushautomoraportti-netn-2016.pdf.
- Kivistö, Sari ja Pihlström, Sami (2015a). ”Akateemisen elämänmuodon mahdollisuuden ehdoista”. *Tieteessä tapahtuu* 3/2015.
- Kivistö, Sari ja Pihlström, Sami (2015b). ”Monografian merkityksestä”. *niin & näin* 2/2015.
- Kivistö, Sari ja Pihlström, Sami (2015c). *The Monograph – An Old-Fashioned Publication Forum or an Ultimate Scholarly Achievement?* Saatavilla: <http://www.helsinki.fi/collegium/events/monografia/monografia.pdf>
- Moody-Adams, Michele (2015). ”What’s So Special about Academic Freedom?” Teoksessa Akeel Bilgrami & Jonathan R. Cole (toim.), *Who's Afraid of Academic Freedom?* Columbia University Press, 97–122.
- Niiniluoto, Ilkka (2011). ”Akateeminen vapaus”. Teoksessa *Niiniluoto, Dynaaminen sivistysyliopisto*. Sata puhetta ja kirjoitusta vuosilta 1987–2010. Gaudeamus, 223–232.
- Oksanen, Atte ja Räsänen, Pekka (2016a). ”Suomen Akatemian rahoittaman tutkimuksen tieteelliset tuotokset kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä”. *Tieteessä tapahtuu* 3/2016, 16–23.
- Oksanen, Atte ja Räsänen, Pekka (2016b). ”Läpinäkyvyyttä kilpailuun tutkimusrahoituksesta”. *Tieteessä tapahtuu* 4/2016, 41–42.
- von Wright, Georg Henrik (1981). *Humanismi elämänasenteena*. Suom. Kai Kaila. Otava.
- von Wright, Georg Henrik (1987). *Tiede ja ihmisjärki*. Suom. Antto Leikola. Otava.
- Sari Kivistö on yleisen kirjallisuustieteen professori Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä. Sami Pihlström on uskonnonfilosofian professori Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa ja Suomen Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtaja. Kirjoittajat ovat aiemmin toimineet Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johdossa vuosina 2009–16.